

ROSSIYA IMPERIYASINING BIRINCHI JAHON URUSHIDA ISHTIROKI VA UNING TURKISTONGA TA`SIRI

Sharipova Durdona

Nizomiy nomidagi TDPU

Tarix fakulteti talabasi 2-bosqich

Annotatsiya: *ushbu maqola orqali Rossiya imperiyasining birinchi jahon urushida ishtiroki urushda olib brogan siyosati va uning Turkistonga ta`siri qay darajada bo`lganligi haqida ma`lumot berib o`tiladi.*

Kalit so`zlar: *urush, ittifoq, Antanta, podsho hukumati, mustamlaka, mardikorlik*

XX asrning boshlarida jahondagi yirik davlatlarning mustamlakalarga ega bo`lish masalasida o`zaro munosabatlari keskin ko`rinish oldi. Birinchi jahon urushida Rossiya, Angliya va Fransiya davlatlaridan iborat ittifoq - Antanta tomonida turib urushda qatnashdi. Rossiya imperiyasining Birinchi jahon urushida ishtirok etishi uni iqtisodiy jihatdan yomon ahvolga solib qo`ydi. Busiz ham G`arbiy Yevropa davlatlaridan taraqqiyoti ancha orqada qolib ketgan Rossiya urush tufayli yanada nochor ahvolga tushib qoldi. Natijada podsho hukumati o`z mustamlakalaridan, jumladan, Turkiston o`lkasidan ham yanada ko`proq foyda olish uchun ularning tabiiy boyliklarini ko`proq o`zlashtirishga jon-jahdi bilan kirishdi.

Mahalliy aholidan esa arzon mehnat kuchi sifatida foydalanishga harakat qildi. Bu urush tufayli Rossiyada ommaviy safarbarlik e`lon qilindi. Safarbarlik Rossiyaning mustamlakalariga ham, jumladan, Turkistonga ham tegishli edi. Unga ko`ra Turkiston o`lkasidan urushga 19 yoshdan 43 yoshgacha bo`lgan aholining yevropalik qismi vakillari chaqirildi. Turkiston o`lkasidagi Rossiya gubernalaridan ko`chirib keltirilganlarning oilalari uchun qiyinchilik tug`dirdi. asosiy ishchi kuchi bo`lgan erkaklarning urushga olinishi oilaning asosiy boquvchisidan ajralishiga va ularning yomon ahvolga tushishiga sabab bo`ldi.⁸

1914-yilda Turkistonda «favqulodda muhofaza holati⁹» deb e`lon qilinishi natijasida mustamlaka hukumatning mahalliy aholi ustidan nazorat va jazo choralari kuchaydi. Turkiston aholisi urushga safarbarlik e`lon qilinishiga qarshi chiqib, «favqulodda holat» tartiblariga rioya etmay qo`ydilar. Temiryo`lda bosh-boshdoqlik hukmron bo`lib, amalda esa u harbiy davr yuklarini tashir edi. Urush davomida qishloq xo`jaligi vayron bo`ldi, ekin.

⁸ O`zbekiston tarixi (Sovet mustamlakachiligi davri). Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning 1-bosqich, o`quvchilari uchun darslik. Q.Usmonov. 2012-yil, 243-bet;

⁹ Azamat Ziyov «O`zbek davlatchiligi tarixi T. «SHarq» 2000 b.44

maydonlari qisqarib ketdi, qishloqda ishchi kuchlar yetishmas edi. Butun xo'jalik aloqalari izdan chiqqan. Rossiya iqtisodiyoti urush va bunday ko'lamdagi harbiy harakatlar uchun zaif ekanligi ayon bo'ldi. Davlat moliyasi inqirozga yuz tutdi. Maorifga, madaniyatni rivojlantirishga xarajatlar kamayib ketdi va mayda kredit deyarli qolmadi. Talafotlar o'rnini to'ldirish va harbiy xarajatlar o'sishini qoplash maqsadida qo'shimcha mablag'lar izlar ekan, chor hukumati o'zi uchun ancha odatiy va eng oson bo'lgan yo'ldan, ya'ni o'z mustamlaka o'lkalarini talashdan, urush olib borish uchun sarf-xarajatlarning katta qismini o'z mustamlakalari, jumladan, Turkiston o'lkasi gardaniga yuklash yo'lidan bordi.

Mardikorlikka safarbarlikning e'lon qilinishi Urush ketayotgan joylardagi vayronagarchiliklarni tugatish, mudofaa inshootlarini qurish, urushga oziq-ovqat va qurol-yarog'larni tayyorlash va ularni joylarga yetkazish ishlari katta muammoga aylandi. Bu ishlarni amaliy boshqarish va tashkil qilish umuman izdan chiqib ketdi. Muammoni hal qilish uchun qo'shimcha ishchi kuchi va front ortida ishlash uchun ko'plab odamlar zarur bo'ldi. Shu vaziyatdan kelib chiqib amaldagi hukumat tomonidan imperiya mustamlakalaridagi tub aholi vakillari va urushga safarbar qilinmagan kishilardan front or-qasidagi ishlarda foydalanishga qaror qilindi. 1916-yil 25-iyunda Rossiya imperatori Nikolay II (1894–1917) Oliy Bosh qo'mondon va harbiy vazir taklifi bilan chiqargan farmoni bo'yicha «front ortidagi xizmatlar uchun Turkiston, Sibir va Kavkaz dan 19 yoshdan 43 yoshgacha bo'lgan erkaklar safarbarligi» boshlandi.¹⁰

Rossiya urush rejasi chor Rossiyasining ingliz-fransuz kapitaliga iqtisodiy va siyosiy qaramligi sharoitida rivojlangan. Angliya va Fransiya chor avtokratiyasiga qullik qarzlarni taqdim etib, Rossiyaga og'ir harbiy majburiyatlarni yukladilar, general shtab urush rejasini ishlab chiqishda ularni hisobga olishlari kerak edi. Avtokratiya manfaatlari Avstriya-Vengriyaga asosiy hujumni talab qildi. Biroq, Rossiya Angliya va Fransiya qaram bo'lganligi sababli o'z kuchlarini g'arbdan chalg'itib, nemis qo'shinlarining fransuz armiyasiga hujumlarini susaytirish uchun Germaniyaga qarshi hujum operatsiyalarini o'tkazishga majbur bo'ldi.

Manfaatdor tomonlarni qondirish istagi ikkala raqibga bir vaqtning o'zida hujum qilish qaroriga olib keldi. Shimoli-g'arbiy front 8-germaniya armiyasini o'rab olishi va yo'q qilishi va Sharqiy Prussiyani egallashi kerak edi, Janubi-g'arbiy frontga Galisiyada joylashgan Avstriya-Vengriya qo'shinlarini o'rab olish va mag'lub etish vazifasi yuklatildi. 19-asr boshlariga kelib, Yevropadagi inqiroz barcha yirik davlatlar uchun ayon bo'ldi. Ko'pgina tarixchilar va tahlilchilar Birinchi jahon urushi boshlanishining turli populistik sabablarini

¹⁰ Qoraboyev U. Soatov G'. O'zbekiston madaniyati. -T.: Tafakkur bo'stoni, 2011-yil, 142-bet;

tilga oladilar. Ilgari kim kim bilan jang qilgan, qaysi xalqlar bir-biriga qardosh bo'lgan va hokazo - bularning barchasi aksariyat mamlakatlar uchun deyarli hech qanday ma'noga ega emas edi.

Birinchi jahon urushidagi urushayotgan kuchlarning maqsadlari boshqacha edi, lekin asosiy sabab yirik biznesning o'z ta'sirini yoyish va yangi bozorlarni qo'lga kiritish istagi edi. Avvalo, Germaniyaning istagini hisobga olish kerak, chunki aynan u tajovuzkor bo'lib, urushni boshlab yuborgan. Ammo shu bilan birga, faqat Germaniya imperiyasi urushni xohlaydi, qolgan davlatlar esa hujum rejalarini tayyorlamadilar va faqat o'zlarini himoya qildilar, deb o'ylamaslik kerak.¹¹

XX asr boshlariga kelib Germaniya jadal rivojlanishda davom etdi. Imperiya yaxshi armiyaga, zamonaviy qurol turlariga, qudratli iqtisodiyotga ega edi. Asosiy muammo shundaki, nemis yerlarini yagona bayroq ostida birlashtirish faqat XIX asr o'rtalarida mumkin edi. Aynan o'shanda nemislar jahon arenasining muhim o'yinchisiga aylanishdi. Ammo Germaniya buyuk davlat sifatida paydo bo'lgan paytda, faol mustamlakachilik davri allaqachon o'tkazib yuborilgan edi. Angliya, Fransiya, Rossiya va boshqa davlatlar ko'plab mustamlakalarga ega edi. Ular bu mamlakatlar kapitali uchun yaxshi bozor ochib berdilar, arzon ishchi kuchi, mo'l-ko'l oziq-ovqat va o'ziga xos tovarlarga ega bo'lish imkonini berdi. Germaniyada bu yo'q edi. Tovarlarning ortiqcha ishlab chiqarilishi turg'unlikka olib keldi. Aholining o'sishi va ularning yashash joylarining cheklangan hududlari oziq-ovqat taqchilligini keltirib chiqardi. Keyin Germaniya rahbariyati ikkilamchi ovozga ega bo'lgan davlatlar hamdo'stligiga a'zo bo'lish g'oyasidan voz kechishga qaror qildi. 19-asrning oxirlarida siyosiy ta'limotlar Germaniya imperiyasini dunyoning yetakchi kuchi sifatida qurishga qaratilgan edi. Va buning yagona yo'li - bu urush edi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Bobobekov X., Rahimov J., Sodiqov H. O'zbekiston tarixi. -T.: 1994;
2. O'zbekistonning yangi tarixi. Birinchi, ikkinchi, uchinchi kitoblar .T. «Sharq»2000;
3. Azamat. ZiyO'zbek davlatchiligi tarixi .T. «Sharq»,2000;
4. O'zbekistonning yangi tarixi. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. 2-kitob. -T.: Sharq, 2000;
5. Usmonov Q. , Oblomurodov N. O'zbekiston tarixi. 1-qism. Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma . T. «Sharq» 2000;
6. Abdullaev R.M., Azamxodjaev S.S., Alimov I.A. i dr. Turkestan v nachale XX veka. K istorii istokov nasonalnoy nezavisimosti. – T.: Sharq, 2000;

¹¹ O'zbekiston tarixi (Sovet mustamlakachiligi davri). Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning 1-bosqich o'quvchilari uchun darslik. Q.Usmonov. 2012-yil, 217-bet;